

— ook: 'Zionism is first and foremost a manifestation of Jewish solidarity' (16) — mag worden getrokken. Het zal goed zijn deze stimulerende hypothese van Michman over een joodse *revival* direct na de eerste wereldoorlog—tevens gebaseerd op hetgeen hij te berde brengt over de bloei van de joodse jeugdbeweging — nader te adstrueren.

De bundel, voorzien van een index, is gewijd aan de nagedachtenis van prof. M.H. Gans (1917-1987), de bekende auteur van onder andere *Memorboek* (1971), aan wie J. Michman een 'in memoriam' wijdt. De inaugurele rede die Gans in 1976 in Leiden uitsprak als buitengewoon hoogleraar in 'de geschiedenis van de joden, vooral in Nederland na 1900' is hier in Engelse vertaling opgenomen (387-402). Een waardige hommage. De bibliografie van Gans (411-423) besluit deze bundel, waarvan de technische redigering hier en daar te wensen over laat.

1 CL (1987) 494-507, en herdrukt in zijn bundel *Crisis, bezetting en herstel* (s-Gravenhage, 1989).

A. H. Huussen jr.

G. A. van Gemert, e. a., ed., *'Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken'. Groningse geleerden 1614-1989* (Hilversum: Verloren, 1989, 288 blz., f30,-, ISBN 90 6550 319 6).

Geleerden over geleerden, en dan nog wel met zo'n motto in de titel—kan het triomfantelijker? Het motto is ontleend aan de stichtingsbrief van de Groninger akademie. Het is een rituele formule, die vooral niet letterlijk moet worden opgevat. De redacteurs van deze bundel laten de reeks universitaire geleerdenportretten dan ook terecht voorafgaan door een bijdrage waarin F. Akkerman bespreekt wat er, van de 'Aduarder akademie' tot de Sint-Maartensschool, vóór de oprichting van de universiteit in 1614 zoal aan geleerden in Groningen heeft rondgelopen. Er waren er meer dan Wessel Gansfort en Rudolf Agricola in de vijftiende, Regnerus Praedinius en Ubbo Emmius in de zestiende eeuw—maar deze vier staken met kop en schouder boven veel Europese geleerden van hun tijd uit. Een uitmuntende score voor wie beseft hoe klein Groningen toen nog was vergeleken met de centra van universitaire bloei ver daarvandaan. Akkerman maakt aannemelijk dat de echte periode van culturele bloei, van oorspronkelijke intellectuele arbeid, in Groningen de vijftiende eeuw was. In de zestiende volgde de stad de internationale laat-humanistische trend, en daar ligt ook de oorsprong van de academiëgedachte, gevoed door het ontstaan van de stadstaat Groningen na de reductie van 1594 en de nieuwe behoefte zelf gestudeerde denkers, predikanten en bestuurders op te voeden (en intellectueel te controleren). A. J. Vanderjagt laat aan de hand van de wijsgerige discussies zien dat de akademie binnen nog geen veertig jaar welbewust evolueerde van een opvoedingsinstituut naar een centrum van wetenschap. K. van Berkel toetst daarop de traditionele stelling dat de zeventiende eeuw voor de universiteiten een periode van bloei, de achttiende een van verval zou zijn geweest. Terecht meent hij dat de achttiende eeuw er veeleer een van terugkeer in het Europees gareel was, terwijl de Noordnederlandse universiteiten in zeventiende-eeuws Europa een uitzonderlijke positie innamen. Binnen die Nederlandse ontwikkeling onderscheidt hij vervolgens, aan de hand van het onderwijs in de wiskunde en de natuurfilosofie, meerdere trends: tegenover Leiden, waar het aristotelisme via een gematigd cartésianisme overging in de newtoniaanse wijsbegeerte, tekent zich Groningen af met een uitgesproken leibniziaanse traditie, die overigens in niet geringe mate te danken schijnt aan een reeks hoogleraren van Zwitserse herkomst. Pas in 1763 kwam met Petrus Camper een duidelijke omslag. Van Berkel onderbouwt zijn argumentatie met enig cijfermateriaal over de aantallen studenten en de herkomst van de hoogleraren. Ik krijg daaruit

de indruk — en hij geeft ook zelf al een hint in die richting — dat de geschiedenis van de aantrekkingskracht van de universiteit op de studenten en die van de universiteit als wetenschapsinstituut elkaar niet zonder meer dekken. Meerdere verklaringsmodellen kunnen daarom naast elkaar — of liever gezegd door elkaar heen — geldig blijken.

De rest van de bundel wordt hoofdzakelijk gevuld met professorenportretten in de strikte zin van het woord, te beginnen met één van de zojuist genoemde Zwitsers, de wiskundige Johann Bernoulli. Voorts komen aan de orde enkele ideeën (maar niet de minstens zo interessante, en daarmee vervlochten levensloop) van de patriotse jurist Frederik Adolf van der Marck, de landhuishoudkundigen J. A. Uilkens en H. C. van Hall, de theoloog Petrus Hofstede de Groot, de fysioloog H. J. Hamburger, en de pionier van de wetenschappelijke psychologie Gerard Heymans. Heymans, overigens geen misogyn, kwam in *Die Psychologie der Frauen* (1910) mede op basis van een enquête onder Nederlandse hoogleraren tot de conclusie dat vrouwen minder geschikt waren om zelfstandig onderzoek te doen. In datzelfde Groningen werkte toen al dertien jaar de eerste vrouwelijke assistent aan een Nederlandse universiteit Jantina Tammes, die ook reeds in 1907 door de HoUandsche maatschappij der wetenschappen met een prijs voor haar oorspronkelijk onderzoek op het gebied der genetica, geïllustreerd aan de vlasteelt, was vereerd. Zij was de eerste vrouw die in Nederland als hoogleraar werd voorgedragen (in 1911), zij het dat ze pas in 1919 werd benoemd, nadat in Utrecht reeds de biologe dr. J. Westerdijk was aangesteld. Andere geleerden uit de twintigste eeuw die aan bod komen zijn de archeoloog A. E. van Giffen, de filosoof en socioloog Helmuth Plessner, de kerkhistoricus J. Lindeboom, de kunsthistoricus H. K. Gerson, en de jurist B. V. A. Röling, vooral bekend als polemoloog.

Hoewel tussen de portretten door nog enkele kortere, samenvattende bijdragen van F. R. H. Smit en K. van Berkel over de ontwikkeling van de universiteit tot het begin van de twintigste eeuw voorkomen, wordt verder geen poging meer gedaan een synthetisch ontwikkelingsbeeld te schetsen voor de laatste twee eeuwen. Natuurlijk had Johan Huizinga de periode 1814-1914 al uitvoerig behandeld. Toch doet het verschil met de behandeling van de universiteit ten tijde van de Republiek zich hier goed voelen. De geleerden lijken na 1800 eenlingen te zijn geworden. Hun portretten hadden net zo goed in een biografisch woordenboek als in deze bundel kunnen verschijnen. Dat verschil in de behandeling tussen vóór en na 1800 weerspiegelt de stand van de geschiedschrijving over universiteit en wetenschap. De universiteitsgeschiedenis van de contemporaine periode staat nog in haar kinderschoenen en hanteert nog naïeve modellen van wetenschapontwikkeling. Het beeld van de individualistische geleerde, eenzaam wetenschap bedrijvend in zijn ivoren toren dan wel op zijn Humboldts de wetenschappelijk-emotionele huishouding van zijn pupillen bestierend, domineert. Het zou te mooi zijn geweest als het in deze bundel anders was gelopen: als bijvoorbeeld alle portretten welbewust zouden zijn geschreven vanuit de vraag naar de mate van wetenschappelijke, sociale en culturele solidariteit van de geleerden met de Groningse universiteit als instelling. Maar tenslotte luidt de titel van het boek slechts 'Groningse geleerden', en daar blijft het resultaat redelijk trouw aan. De bundel sluit af met een korte beschouwing in mineur van E. H. Kossmann. Hij voorspelt dat de depersonalisatie van de wetenschap ons in het vervolg van 'leermeesters' en 'kopstukken' zal beroven en dat het onderhavige boek bij het vijfhonderdjarig bestaan in 2114 dus geen vervolg zal hebben. Zijn bijdrage wordt suggestief geïllustreerd met een plaatje van een voor het Groningse academiegebouw opeengehoopte studentenmassa. Indachtig wat ik hierboven stelde over verschillen in de verklaring van het recruiteringspatroon van een universiteit en haar wetenschapontwikkeling, veroorloof ik mij enige skepsis ten aanzien van de uitkomst van die voorspelling.

Willem Frijhoff

G. Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (KITLV, Caribbean Series XI; Dordrecht: Foris Publications Holland, 1989, xii + 548 blz., f60,-, ISBN 90 6765 453 1).

Dit is een goed boek, uitstekend geschreven en bijna perfect gedocumenteerd. Het is geen boek, waarin nieuwe methoden worden toegepast en waarin conclusies worden getrokken die het gangbare historische beeld van Suriname wezenlijk veranderen. Op het eerste gezicht lijken de twee voorgaande zinnen met elkaar in tegenspraak. In de geschiedschrijving van Suriname kan daar echter geen sprake van zijn. Echte bronnenstudies, die het verleden van onze voormalige kolonie ontsluiten, zijn zeer schaars. Wereldschokkende conclusies en radicale veranderingen in de beeldvorming van Suriname's verleden kunnen rustig nog even wachten tot het moment, dat er meer detailstudies als het hier besproken boek zijn verschenen — als ze *überhaupt* nodig zijn.

De dissertatie van Gert Oostindie kan zonder reserve als voorbeeldig worden aangemerkt in de meest letterlijke zin. Het boek vormt een blauwdruk voor toekomstige plantagestudies. Dat komt, omdat Oostindie zijn taak zeer ruim heeft opgevat. Naast de eigenlijke beschrijving van de suikerplantage 'Roosenburg' en de koffieplantage 'Mon Bijou' bevat deze studie ook een omvangrijk gedeelte, waarin de lezer heel uitvoerig wordt ingelicht over de algemene stand van zaken betreffende de Caribische plantagestudies, de aanleg en werking van suiker- en koffieplantages en de Surinaamse geschiedenis.

Deze opzet maakt het boek zeer dik en leidt soms tot herhalingen in de tekst. Nadat de lezer het wel en wee van een suikerplantage heeft leren kennen, wordt hij op even uitvoerige wijze ingelicht over een koffieplantage en daarbij zijn dublures moeilijk te vermijden. Het meest uitvoerig worden we bekend gemaakt met de technische en de boekhoudkundige kant van de plantages. Beide aspecten zijn nu eenmaal het best gedocumenteerd. De archieven laten veel minder los over het dagelijks leven van de planters en van de slaven.

Ondanks de grote hoeveelheid bronnen vol met boekhoudkundige gegevens kan de auteur ons niet duidelijk maken hoeveel winst en verlies de twee bestudeerde plantages nu precies opleverden. Zo stelt de boekhouding van de suikerplantage ons niet in staat om te reconstrueren hoe de handel met Noord-Amerika precies verliep. Soms werd in die handel meer dan éénvijfde van de waarde van de jaarlijkse suiker oogst verhandeld tegen levensmiddelen zonder een spoor daarvan op de winst- en verliesrekening achter te laten. Op die rekening kwamen alleen posten voor, die betrekking hadden op het geld- en goederenverkeer met de Republiek. De archiefgegevens over de plantagebewoners maken het onmogelijk om het bekende raadsel van de demografische teruggang van de Caribische slavenbevolking te verklaren. De auteur is evenmin in staat om een duidelijk antwoord te geven op de vraag, of de afwezigheid van de eigenaren (het 'absenteïsme') veel effect heeft gehad op de bedrijfsvoering en de bedrijfsresultaten.

Laten we echter thans eens zien, waarover de auteur ons wel kan inlichten. Dat is heel wat. Uit het bestudeerde archiefmateriaal komt naar voren, dat het werk op de suikerplantage zwaarder was dan dat op de koffieplantage. Het boek bevestigt nog eens het bekende feit, dat de geldschietters voor de Surinaamse plantageleningen naar het grootste deel van de aflossingen en rente van hun geld konden fluiten. Wel werd er flink verdiend door de plantagedirecteuren en administrateurs in Suriname en door de vervoersondernemingen en verkoopkantoren van plantageproducten in Nederland. Deze schijnbare paradox verklaart, waarom de Surinaamse plantages verder werden geëxploiteerd; zonder afbetaling en rentebetalingen bleven er nog